

Рубашенко Микола Анатолійович,
*кандидат юридичних наук,
асистент Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ОСУДУ ЯК ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Поняття «осуд» не є новим для вітчизняної науки кримінального права, про що, в тому числі, свідчить і згадування його в літературних джерелах як радянського, так і дореволюційного періодів (зокрема, рос. аналог «по-рицание»). Незважаючи на це, на сьогодні досі відсутнє системне розуміння «осуду», його природи, змісту, співвідношення із суміжними поняттями, місця в системі понятійного апарату кримінального права тощо.

Аналіз вітчизняних наукових джерел показує, що «осуд» переважно згадується побічно та фрагментарно при розгляді питань про поняття та ознаки кримінальної відповідальності, форми її реалізації чи види індивідуалізації (зокрема, в працях Ю. В. Бауліна, В. К. Грищука, М. І. Панова, Ю. А. Пономаренка), а також у дослідженнях звільнення від покарання (зокрема, у працях Р. І. Бряцей, Є. О. Письменського). Узагальнено можна зробити висновок, що осуд розуміється як складова кримінальної відповідальності, а точніше – як окрема її форма (В. М. Куц), форма її реалізації (В. К. Гришук) або ж як складова її змісту (Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко), що традиційно виокремлюється поряд із покаранням та судимістю, а останнім часом – також і з заходами, що застосовуються замість покарання.

У наукових джерелах зміст осуду, як правило, не розкривається. Разом з тим існує консенсус, що осуд є єдиною обов'язковою формою (елементом змісту) кримінальної відповідальності – у тому сенсі, що жодна форма кримінальної відповідальності не обходиться без осуду. Більше того, це єдина форма, котра може застосовуватися самостійно, без поєднання з іншими,

а всі інші форми є факультативними, бо самі собою не можуть бути застосовані, і як мінімум, завжди поєднуються з осудом.

Разом з тим в окремих джерелах можна віднайти окремі характеристики осуду. Так, Ю. В. Баулін указує, що при засудженні особи без призначення покарання відбувається обмеження права на «добре ім'я» винної особи, її гідності [1, с. 28]. На думку В. М. Куца, осуд полягає в офіційній (державно-правовій) оцінці судом поведінки особи як злочинної, що виявляється не просто в констатації злочинного характеру діяння, а в осуді злочинця, який сам собою містить певний каральний потенціал (негативна оцінка його вчинку ганьбить члена суспільства, принижує його соціальний статус) [3]. У літературі також указується, що проголошений судом осуд «порочить» громадянина, впливає на його положення в суспільстві [2, с. 24], а сам факт визнання винним у вчиненні злочину часом тягне для засудженого навіть більш великі страждання і соціальні втрати, ніж застосовуване до нього покарання [4, с. 134].

Як вбачається, осуд передусім полягає в публічному і офіційному негативному ставленні суспільства від імені держави щодо злочину особи, визнаної винною у його вчиненні. У цій частині осуд передбачає два компоненти, які настільки пов'язані, що лише умовно (в цілях дослідження) можуть бути розглянуті самостійно: 1) визнання певного діяння злочином та визнання особи винною у його вчиненні; 2) виявлення негативного ставлення суспільства до такого діяння.

Перший компонент осуду – це констатуючі складові змісту осуду. Те, що особа визнається винною у вчиненні злочину постановленням обвинувального вироку незалежно від призначення покарання і настання судимості, є принциповим у тому сенсі, що така констатація має відповідні наслідки кримінально-правового характеру як для цієї особи, так і для інших осіб (наприклад, співучасників). До негативних для винного наслідків, які впливають із такої констатації, можна віднести, зокрема, такі:

1) незалежно від настання судимості, у разі вчинення особою злочину в майбутньому, суд може врахувати факт учинення нею злочину (декількох злочинів) у минулому як характеристику особу винної. Причому таке врахування можливе на підставі: а) п. 3 ч. 1 ст. 65 КК (як загальної засади призначення покарання); б) ст. 69 КК (суд може відмовитися від застосування такого пільгового інституту, як призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом); в) ст. 75 КК (незастосування звільнення з випробуванням) тощо;

2) усі заходи, які були застосованими до неї в кримінальному процесі (привід, затримання тощо), визнаються застосованими до неї правомірно;

3) за особою зберігається обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну злочинцем;

4) самим фактом засудження, незалежно від настання судимості, винний обмежується в різних конституційних правах і свободах.

Останній наслідок уподібнює осуд із судимістю, з тією відмінністю, що з наявністю судимості та періодом її існування, як правило, пов'язані загальноправові наслідки судимості, що виражаються в обмеженні доступу до певних посад чи певних видів діяльності, у той час як із моментом визнання особи винною у вчиненні злочину (засудженням) пов'язана, як правило, втрата особою певної посади чи можливості здійснювати певну діяльність. Це обумовлено тим, що ціла низка законодавчих актів передбачають як юридичний факт, що припиняє певні правовідносини з особою, саме набрання обвинувальним вироком законної сили проти неї, що необов'язково поєднується з судимістю. Так, тільки в Конституції України три рази згадується названий юридичний факт як підстава дострокового припинення повноважень: народного депутата (ст. 81), судді (ст. 126), судді Конституційного Суду України (ст. 149¹). Іноді така підстава обмежується лише певним видом злочину. Наприклад, підставою припинення державної служби є набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо державного службовця за вчинення умисного злочину (ст. 84 Закону України «Про державну службу»). Разом з тим з фактом засудження, незалежно від судимості, в окремих законах, положення яких встановлюють вимоги до служби в правоохоронних органах, пов'язується також обмеження доступу до служби в таких органах. Наприклад, не може бути поліцейським особа, засуджена за умисне вчинення тяжкого та особливо тяжкого злочину, у тому числі судимість якої погашена чи знята у визначеному законом порядку (ст. 61 Закону України «Про Національну поліцію»). Загалом у чинному законодавстві України існує чимала кількість законів та підзаконних нормативно-правових актів, які пов'язують настання несприятливих наслідків із самим фактом засудження, незалежно від призначення покарання та судимості.

Другий компонент змісту осуду полягає у вияві офіційного негативного ставлення суспільства (від імені якого виступає державний орган – суд) щодо вчиненого. Навіть в обвинувальному вирокі суду часто використовуються формулювання «засудив», «засуджено» тощо, а процесуальний статус осо-

би, щодо якої вирок набрав законної сили, змінюється з підсудного на засудженого. Офіційний та публічний характер негативного ставлення в ідеалі має викликати:

а) почуття сорому, як внутрішню сторону засудження – внутрішнє переживання факту публічного засудження, визнання його злочинцем, почуття сильного збентеження, зниклої через свою погану поведінку, страху перед певного роду «клеймуванням» у суспільстві тощо. Хоча, зрозуміло, для того, щоб відчувати таке почуття, особа не має бути цілком безсоромною;

б) ганьбу (втрату «доброго імені»), як зовнішню сторону засудження – фіксацію певної плями в біографії засудженого. Так, це може знайти вияв у подальшому спілкуванні особи в колективі, з оточуючими і навіть у родинному колі. У багатьох престижних колах, наприклад, факт визнання особи винною у вчиненні злочину виключає можливість прийняття такої особи на роботу чи співпрацювання з нею; така особа навряд чи стане членом якоїсь ради доброчесності тощо.

Засудження, як правило, стає фактом біографії, яке дуже довго не підлягає забуттю. У цьому зв'язку не можна підтримати пропозицію про механічне перенесення багатьох адміністративних правопорушень до КК у контексті запровадження кримінальних проступків. Більше того, у сучасному українському суспільстві факт засудження за вчинення злочину і факт накладення адміністративного стягнення сприймаються непорівнювано. Навіть незважаючи на те, що санкція за окремі адміністративні правопорушення є більш суворою, ніж за окремі злочини, засудження за вчинення злочину формує яскраво виражене негативне сприйняття цієї особи, в той час як учинення адміністративного правопорушення іноді узагалі сприймається ледь не як норма.

Таким чином, *осуд* – це самостійна та обов'язкова форма кримінальної відповідальності, яка полягає у визнанні особи винною у вчиненні кримінального правопорушення та публічному офіційному виявленні негативного ставлення суспільства до неї.

Зважаючи на такий зміст осуду, закономірно постають питання, що потребують подальшого вирішення, зокрема, про: 1) моменти виникнення та припинення кримінальної відповідальності, реалізованої тільки у формі осуду; 2) цілі осуду, їх співвідношення з цілями покарання та кримінальної відповідальності загалом, а також про ефективність осуду в досягненні цих

цілей; 3) природу осуду та можливість визнання його складовою змісту інших заходів кримінально-правового характеру, співвідношення між «осудом» та «засудженням»; 4) потенційний та реальний аспекти осуду, як форми кримінальної відповідальності; 5) систематизацію випадків, коли кримінальна відповідальність реалізується тільки у формі осуду, пошук єдиної їх природи та можливе об'єднання в інститут «засудження особи без призначення покарання» та ін.

Використані джерела

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. – Київ: Атіка, 2004. – 296 с.
2. Кропачев Н. М., Прохоров В. С. Механізм уголовно-правового регулювання: Уголовная ответственность. Учеб. пособие. – СПб., 2000. – 60 с. (Цит. за: Брящей Р. І. Кримінально-правова природа звільнення від покарання та юридичний склад його застосування // Порівн.-аналіт. право. – 2013. – № 3-1. – С. 304).
3. Куц В. М. Теорія кримінальної відповідальності: Навч. посіб. – Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2012. – 300 с.
4. Прохоров В. С. Преступление и ответственность. – Л., 1984. – 137 с.

УДК 343.222
Ф94

Упорядники:
Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко

Ф94 **Фундаментальні** проблеми кримінальної відповідальності : матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / [упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко]. – Харків : Право, 2018. – 208 с. : іл.

ISBN 978-966-937-462-2

У збірнику вміщено матеріали наукового полілогу «Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності», що відбувся у м. Харкові 7 вересня 2018 р. з нагоди 65-річного ювілею професора Ю. В. Бауліна. Учасниками полілогу обговорено широке коло загальних та спеціальних питань, що стосуються поняття, змісту, підстави, форми реалізації кримінальної відповідальності, проблем її виключення та звільнення від неї.

УДК 343.222

ISBN 978-966-937-462-2

© Баулін Ю. В., Пономаренко Ю. А., упорядкування, 2018
© Оформлення. Видавництво «Право», 2018